

ZEYTİN AĞACI: TARIHTEN GELEN ÖNEMİ İŞİĞİNDA TÜRKİYE VE DÜNYA'DA KORUNMASININ ULUSLARARASI ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA ÖNEMİ*

*Olive Tree: The Necessity of Its Conservation in Türkiye and in the World in
Light of Its Historical Importance in the Context of International
Environmental Sustainability*

Elif DİKMEN DİRİÖZ**

Aziz Kamil Bora ALKAN**

Öz

Dünya'da doğal afetler gibi yaşanan çevre sorunları, güvenlik kavramına yeni bir boyut getirerek, güvenlik kavramının yeniden tartışılmasına neden olmuştur. Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası kuruluşlar, çevre sorunları ile mücadele edebilmek ve daha sürdürülebilir bir dünya için, 17 tane Sürdürülebilir Kalkınma Amacı (Sustainable Development Goals- SDGs) belirlemişlerdir (BM Türkiye, 2023). Avrupa Birliği (AB) gibi bölgesel kuruluşlar da iklim değişikliği ile mücadele edebilmek ve çevreye karşı duyarlı olan toplumlar için, 'Yeşil Mutabakat' (Green Deal) politikasını ön plana almıştır. Bu çalışmada, uluslararası barışın, adaletin ve bereketin sembolü olan zeytin ağacı ele alınmıştır. **Anahtar Kelimeler:** Sürdürülebilirlik, Çevre koruma, Uluslararası zeytin yönetmelikleri, Tarihte zeytin, Zeytin ağacı.

Abstract

Environmental problems such as natural disasters in the world have brought a new dimension to the concept of security and caused the concept of security to be discussed once more. International organizations such as the United Nations (UN) have determined 17 Sustainable Development Goals (SDGs) to combat environmental problems and for a more sustainable world (UN Türkiye, 2023). Regional organizations such as the European Union (EU) have also prioritized the 'Green Deal' policy in order to combat climate change and to promote societies that are more sustainable to the environment.

Keywords: Sustainability, environmental protection, international olive regulations, olive in history, olive tree.

* **Makale Geliş Tarihi:** 28.08.2023 **Yayına Kabul Tarihi:** 20.11.2023

** Kapadokya Üniversitesi, Göreme, Türkiye, e-mail: elifdkmn@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-8674-3347.

** Kapadokya Üniversitesi, Göreme, Türkiye, akboraalkan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5092-7977.

ZEYTİN AĞACI: TARİHTEN GELEN ÖNEMİ IŞIĞINDA TÜRKİYE VE DÜNYA'DA KORUNMASININ ULUSLARARASI ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA ÖNEMİ

GİRİŞ

Dünyada ve Türkiye’de yaşanan küresel ısınma sonucunda, doğal afetler hızla artmaktadır. Doğal afetler gibi yaşanan çevre sorunları karşısında, uluslararası kuruluşlar, çeşitli çözüm arayışına girmiştir. Uluslararası kuruluşlar, çevre sorunlarının farklı disiplinlere olan etkilerini yeniden değerlendirmekte, güvenlik çalışmaları ve güvenlik kavramları, yeniden tartışılmaktadır. Çevre, tarım, gıda ve su güvenliği gibi konular, bilhassa çevre sorunlarının bir güvenlik meselesi olabileceğinden dolayı “güvenlikleştirme” kavramına değinmek gerekir. Kopenhag Okulu (*The Copenhagen School*) olarak bilinen Buzan, Waever ve de Wilde (1998) öncülüğünde oluşan “güvenlikleştirme” kavramı, geleneksel güvenlik kaynakları ötesinde ‘kaynak milliyetçiliği’ gibi doğal kaynakların da güvenlik meselesi olması konusunu ele alan ilk düşünce okullarından biridir. Benzer bir mantıkla, güvenlikten arındırma süreci de (“*desecuritization*”) Kopenhag Okulu’na göre güvenlikleştirme gibi bir süreçtir. Her iki süreçte de devletler güvenlik retorliğini (“su savaşları” metaforu gibi) kullanarak güvenlik meselesi haline getirmek istedikleri konularda olağanüstü eylemleri meşru kılmaya çalışırlar (Diriöz, 2020). “Güvenlikleştirme” kavramı, özellikle de Buzan, Waever ve de Wilde (1998)’de ele alındığı ölçüde su kaynakları ve çevre gibi “normal” ve güvenlikle alakalı gibi gözükmeyen bir meselenin (konunun) veya bir nesnesinin “varoluşsal” bir tehdit olarak inşa edilmesi sürecine dayanabilir. Hedef kitle tarafından yeterince kabul edildiği takdirde, “güvenlikleştirme” hamlesi meşrulaşır (Fröhlich, 2020). Ancak, günümüzde yaşanan iklim krizi ve çevrenin zarar görmesi sonucu giderek kıtlaşan gıda, tarım, su ve diğer doğal kaynaklar, bir siyasi rhetoric (söylemsel) ve “güvenlikleştirme” algısının ötesinde ciddi bir küresel sorundur.

Bu kapsamda, Birleşmiş Milletler (BM) gibi Uluslararası Kuruluşlar, gelecek nesillere daha sürdürülebilir ve yaşanabilir bir dünya bırakılabilmesi için, 17 tane Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (*Sustainable Development Goals - SDGs*) belirlemiştir. (BM Türkiye, 2023). Avrupa Birliği (AB) gibi, bölgesel Uluslararası Kuruluşlar, çevreye karşı duyarlı olan politikalar ve döngüsel ekonomiler yaratabilmek için, 'Yeşil Mutabakat' (*Green Deal*) politikasını ön plana almıştır. Avrupa Birliği'nin Yeşil

Mutabakatı'nı, iklim değişikliği ile mücadele edebilmek için inşa edilen, yeni dönüşümsel ekonomik değişim planı olarak tanımlayabiliriz (Diriöz, 2021). Türkiye'nin Yeşil Mutabakata uyum sağlaması, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler ve ticaretin gelişmesi bakımından önemlidir. Bu araştırmada; Tom Friedman'ın (2000), uluslararası barış ve küreselleşme hakkında yazmış olduğu *Lexus and The Olive Tree* (Lexus ve Zeytin Ağacı) kitabında, küresel barışın sembolü olarak seçilen Zeytin Ağacı ele alınmıştır.

Zeytin ağacı, yaşamın her alanında insanlık tarihinin önemli bir parçası olmuştur. Geçmişten günümüze kadar, kültürel yaşamın her alanda, zeytinin önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür. Birçok mitolojik anlatıda ve kutsal kitaplarda, zeytin ağacından sıkça söz edilmiştir. İnsanlık tarihi boyunca zeytin barışın, bereketin, adaletin, bilgeliğin, erdemin, zaferin, aklın, arınmanın, yeniden doğuşun ve kutsallığın sembolü olmuştur. Zeytin, Akdeniz havzasında yaşamış tüm medeniyetlerde görülmüştür. Bu medeniyetlerin kültüründe zeytin, önemli bir yere sahiptir. Zeytin ağacı ve zeytinyağı mitolojik anlatılarda çok çeşitli şekillerde görülmektedir. Uzun ömürlü ve değerli bir bitki olduğundan dolayı, zeytin ağacı, birçok efsaneye konu olmuştur. Zeytin ve zeytinyağı hakkında bilgilere tüm kutsal kitaplarda da rastlanmaktadır. 50.000 yıldır insanlığa hizmet eden zeytin, Anadolu kültüründe önemli role sahiptir. Zeytin bir ağaç olmanın yanında, önemli bir kültür sembolüdür. Türkiye'de zeytin hukukunun gelişimine bakıldığında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun hemen ardından, zeytinciliğin geliştirilmesi için büyük çabalar gösterilmiştir.

Bu araştırma, iki ana kısımdan oluşmaktadır; ilk kısımda, zeytin ağacının, tarihi süreçte, farklı medeniyetlerdeki yeri ve önemi, ikinci kısımda ise, zeytin ağacının günümüzdeki korunması ve önemi ele alınmıştır. Bu araştırmada, zeytin ağacının öncelikle, tarihsel olarak nasıl ele alındığı, insanlık tarihindeki rolü ve önemi incelenmiştir. Bu bağlamda, Anadolu kültürü ve mitolojide zeytinden bahsedilip, eski bir Anadolu medeniyeti olan Hitit Medeniyetinden başlayıp, Roma ve Bizans, ardından Osmanlı Dönemi'nde zeytinin önemi irdelenmiştir. Ardından da Atatürk Dönemi'nde (Erken Cumhuriyet dönemi) Türkiye'de, zeytinin önemi ele alınmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde, zeytin ağacının nasıl

ZEYTİN AĞACI: TARİHTEN GELEN ÖNEMİ IŞIĞINDA TÜRKİYE VE DÜNYA'DA KORUNMASININ ULUSLARARASI ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA ÖNEMİ

korunduğu ve günümüzdeki önemine değinilmiştir. Günümüzde, Dünya'da ve Avrupa'da zeytincilik ile ilgili önde gelen uluslararası konvansiyonlar ve kuruluşlara bakılıp, farklı ülkelerden örnekler ele alınmıştır. Daha sonra Türkiye'de, zeytinlik alanların, hangi yönetmelikler ile korumakta olduğu araştırılmıştır. Bu bilgiler ışığında, sonuç ve öneriler yapılmıştır.

ZEYTİN AĞACININ TARİHTEKİ ÖNEMİ

MİTOLOJİDE ZEYTİN VE ZEYTİNYAĞI

Geçmişten günümüze kadar zeytin ağacı, insanlık tarihinin önemli bir parçası olmuştur. Birçok mitolojik anlatıda ve kutsal kitaplarda zeytin ağacından sıkça bahsedilmiştir. İnsanlık tarihi boyunca zeytin, farklı medeniyetlerde, barışın, refahın, bereketin, sağlığın, adaletin, bilgeliğin, erdemin, zaferin, aklın, arınmanın, yeniden doğuşun ve kutsallığın sembolü olmuştur.

Antik çağlardan beri bilinen zeytinin, ilk nerede yetiştiği ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Zeytin, Akdeniz havzasında yaşamış tüm medeniyetlerde görülmüştür ve bu medeniyetlerin kültüründe önemli bir yere sahiptir. Yapılan araştırmalar sonucunda, zeytinin varlığının, yaklaşık olarak 50.000 yıl öncesine dayandığı görülmüştür. Zeytinin atası olarak kabul edilen yabani zeytin ağacı, ilk olarak Anadolu'da ortaya çıkmıştır. Buradan Yunanistan, İtalya, İspanya, Fransa, Afrika ve Amerika'ya yayılmıştır (Erdal vd., 2020).

Geçmiş binlerce yıl öncesine dayanan mitolojik anlatılarda, bitkilere sıkça yer verildiği görülmektedir. Tanrıların, insanlığa armağan olarak sunduğu bitkiler, mitolojik karakterlerle özdeşleşmiştir. Zeytin ağacı ve zeytinyağı, mitolojik anlatılarda çok çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Krallar, tanrılar ve firavunların anlatıldığı hikâyelerde, zeytinden sıkça bahsedilmiştir. Zeytin ağacının M.Ö. 1600'de, Mısır'da Nil Deltası'nda ekilmeye başladığı ileri sürülmüştür. Dünya'nın en eski piramidi olan Sakkarah'da, MÖ 2500 yıllarına ait olan, zeytin sıkma aletlerinin bulunduğu duvar süslerine rastlanmıştır. Antik Mısır Medeniyeti'ndeki duvar resimlerinden, firavun Tutankamon'un, zeytin dalından yapılmış "Adalet Tacı" taşıdığı anlaşılmıştır. Mısır firavunlarının

mumyalarında da, zeytin dallarından yapılmış kolyelerle, ölümsüzlük yolculuğuna çıktıkları görülmüştür. Antik Mısır'da zeytinyağı, dinsel açıdan büyük öneme sahipti. Firavun III. Ramses, Güneş Tanrısı Ra için yaptırdığı tapınağın, sonsuza dek aydınlanması için özel zeytinlikler yaptırmıştır (Ünsal, 2021).

Zeytin ağacı, uzun ömürlü ve değerli bir bitki olduğundan dolayı birçok efsaneye konu olmuştur. Yunan mitolojisinde zeytin, barış ve bereketin sembolüdür. Yunan mitolojisinde, tanrıça Athena'nın maharetlerinden birisi de, barış sanatında kendini geliştirmiş olmasıdır. Denizlerin Tanrısı olan Poseidon ve Barış Tanrıçası Athena, ülkenin egemenliği için mücadele etmişlerdir. Her iki tanrı, unvanlarını yüceltebilmek için, Attike'ye en güzel armağanı vermeye çalışırlar. Poseidon, denizden güçlü ve güzel bir at çıkartır. Athena ise, aşılınmış bir zeytin ağacı armağan eder. Atinalılar, deniz tanrısının sunduğu atlar yerine, zeytin ağacını tercih ederler. Yarışmayı kazanan Athena'nın ismi şehre verilir. Athena zeytin ağacını, barış ve medeniyeti simgelediği için halka armağan etmiştir. Athena, zeytin ağacının da koruyucu tanrıçasıdır. Zeytinyağının keşfi ve zeytin ağacının Atina'ya getirilişi tanrıça Athena'ya atfedilmiştir (Grimal, 2012).

Diğer bir anlatıda ise; Antik Yunan'da zeytin ağacı savaşçılar tarafından korunmaktadır. M.Ö. 480 yılındaki Pers işgali sırasında Akropolis yakılır. Akropolis yıkıntıları arasında kalan zeytin ağacı filizlenir ve yeniden canlanır. Bu zeytin ağacının sürgünleriye, Yunanistan'ın çeşitli bölgelerine dikilir. Antik Yunan'da, kutsal bir aileden gelebilmek için zeytin ağacının altında doğmuş olmak gerekmektedir. Yunan mitolojisinde inanişe göre, tanrıların çocukları zeytin ağacının altında doğarlar. Yunan mitolojisinde en güçlü tanrı olan Zeus'un ikiz çocukları Artemis ile Apollon'un zeytinlikte doğduğu rivayet edilmektedir (Efe vd., 2013).

Yunanlılar, zeytin ağacını kutsal bir ağaç kabul etmiş, tanrı ve tanrıçalarının heykellerini sadece mermerden değil, aynı zamanda zeytin ağacından da yapmışlardır (Ünsal, 2021). Antik Yunan'da, kutsal ağaç olarak kabul edilen zeytinin ağacının, tek bir dalının bile koparılması ölüm cezası ile sonuçlanacak suç sayılırdı. Her dört yılda bir, tanrıça Athena için düzenlenen oyunlarda kazanan kişilere, zeytin dalından yapılan taçlar verilirdi. Ayrıca kazanan kişiler, amfora dolusu zeytinyağı ile

ZEYTİN AĞACI: TARİHTEN GELEN ÖNEMİ IŞIĞINDA TÜRKİYE VE DÜNYA'DA KORUNMASININ ULUSLARARASI ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA ÖNEMİ

ödüllendirilirdi. Antik Yunan'da dini ayinlerin dışında, hastalıkların tedavisi için de zeytinyağı kullanılırdı (Eryılmaz, 2020).

Zeytin hukuku açısından bakıldığında, tarihte zeytin ile ilgili yer alan hukuksal bilgi, ilk olarak Atina Anayasası'nda yer almıştır (Çimen, 2021). Tarihte bilinen ilk zeytin koruma kanununu, aristokrat sınıfa dahil olmayan, yedi bilgeden biri sayılan Solon (M.Ö 639-559) çıkarmıştır. Bu yasaya göre, her zeytinlikte, yılda ikiden fazla ağaç kesilmesine izin verilmemiştir. Dünya'da ilk zeytin ağacı koruma yasasını çıkaran Solon, zeytinyağı dışında tüm tarım ürünlerinin ihracını yasaklamıştır (Ünsal, 2021). Antik Yunan filozofu Aristoteles'in, "Devlet malı veya özel mülkiyet farkı olmaksızın, zeytin ağacını kesen veya deviren herkes mahkemede yargılanacaktır. Eğer suçlu bulunurlarsa, idam edilmek suretiyle cezalandırılacaklardır." sözü, zeytin ağacının tarihteki önemini yansıtmaktadır (Çimen, 2021).

ROMALILAR

Romalılar, Yunanlıların zeytin ve zeytinyağı kültürünü devralıp, geliştirmişlerdir. Roma Mitolojisinde de Hikmet Tanrıçası Minerva'nın, Roma kentinin kurucusu Romulus ve ikiz kardeşi Remus'un, zeytin ağacının altında doğduğu rivayet edilir. Savaştan galibiyetle dönen Roma İmparatoru'nun başına, zeytin dalından yapılmış bir taç konurdu. Fas ve Cezayir'in bir bölümünü oluşturan bölgede, zeytinlik kuranlar, askerlikten muaf kabul ediliyordu (Ünsal, 2021). Ayrıca Kuzey Afrika'da zeytinlik kuranlar, on yıl vergiden muaf kabul ediliyordu. Delice zeytinlerini aşılıp, ıslah edenlerden ise, beş yıl vergi alınmadı (Eryılmaz, 2020). Romalılar, egemenlikleri altındaki bölgelerde yaşayan köylülere, zeytin ağacı yetiştirme koşuluyla, toprak dağıtma politikası sürdürmüştür. Romalılar için zeytinyağı, savaşmak değil, çalışmak demektir.

Romalı tüccarlar, zeytinyağı depolama ve dağıtım yöntemlerini geliştirip, Akdeniz zeytinyağı piyasasını oluşturmuşlardır (Ünsal, 2021). Tarıma ilişkin de agricultura (Tarım Üzerine) adlı kitabın yazarı, ünlü devlet adamı Yaşlı Cato, zeytin ağacı tarımının nasıl yapılacağı, zeytinyağı elde edebilmek için kullanılacak alet ve edevatlar hakkında detaylı bilgi vermiştir. Cato, kuraklıktan sıkça etkilenen diğer tarım ürünlerinin yerine, zeytin ve üzümün tercih edilmesi gerektiğini belirtir. Zeytin dünyasına

önemli katkıları olan Cato, Romalı zeytincilere önemli öğütler vermiştir. Cato, "Zeytin İcra Sözleşmesi", "Çiftlik Sahiplerinin Yağhane Sahibiyle Sözleşmesi", "Çiftlik Sahipleri İçin Zeytin Toplayan İşçilerle Sözleşme" geliştirmiştir (Eryılmaz, 2020). Romalılar, Akdeniz'de barış, tarıma yönelme ve zeytin politikası sürdürmüşlerdir. Romalıların bu politikaları, bu coğrafyanın tamamında, zeytinyağının önemli bir ticari ürün haline gelmesine neden olmuştur. Bu coğrafyada, zeytinyağı ticaretine ilaveten, bağcılık ve şarap ticareti de, gelişmiştir. Roma İmparatorluğu'nun bazı bölgelerinde, kişi başı yıllık zeytinyağı tüketimi, elli litreyi buluyordu.

KUTSAL KİTAPLARDA ZEYTİN AĞACI

Zeytin, kutsal kitapların ağacıdır. Zeytin ve zeytinyağı hakkında bilgilere tüm kutsal kitaplarda rastlanmaktadır. Zeytin her mevsim yeşil kalan yapraklarıyla, ölümsüzlüğümü ve doğumu anlatmaktadır. Ayrıca, tüm dini kitaplarda adının geçmesinden dolayı, dini törenlerde de yer almıştır. Zeytin ağacı, bilinen tüm kutsal kitaplarda kutsallığın, ölümsüzlüğün, yeniden doğuşun, arınmanın, bilgeliğin, aklın, adaletin, refahın ve sağlığın sembolü olmuştur.

Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Museviler için zeytin, aynı simgesel anlamı ifade etmektedir: Barış, bereket, akıl, olgunluk ve uzun ömür (Ünsal, 2021). Zeytin, İslamiyet'in kutsal kitabı olan Kuran'da 6 surede bahsedilmiştir. Kuran'da Nahl, Tin, Enam, Müminun, Abese, Nur surelerinde adı geçen zeytinden övgüyle bahsedilmiştir (Efe vd., 2013).

Tanrının gazabının sona erdiğinin müjdesi, zeytin ağacı aracılığıyla verilmiştir. Havva ile birlikte cennetten yeryüzüne kovulan Hz. Âdem öleceğini hisseder. Tanrıdan kendisini ve tüm insanlığı bağışlaması için, oğlu Şit'i cennet bahçesine gönderir. Bahçenin meleği, Bilgi Ağacı'ndan aldığı üç tohumu Şit'e verir. Hz. Âdem öldüğünde, ağzında bu üç tohumla gömülmek ister. Hz. Âdem öldükten sonra Tabor Dağı'na gömülür ve orada üç ağaç yeşerir. Bunlar sedir, servi ve zeytindir. Akdeniz iklimi bitkisi olan üç ağaçtan ilk yeşeren zeytin ağacıdır (Ünsal, 2021). Nuh Tufanı'nda da zeytin ağacından bahsedilmiştir. Tanrı, insanların yaptıkları kötülükler nedeniyle, insanları tufanla cezalandırmaya karar verir. Hz. Nuh'a gemi yapmasını ve bu gemiye her hayvandan erkek ve dişi almasını söyler. Ardından büyük tufan başlar, Nuh'un gemisinde olanlar hariç tüm canlılar

ZEYTİN AĞACI: TARİHTEN GELEN ÖNEMİ IŞIĞINDA TÜRKİYE VE DÜNYA'DA KORUNMASININ ULUSLARARASI ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA ÖNEMİ

ölür. Hz. Nuh, suların çekilip çekilmediğini anlayabilmek için gemiden bir güvercin gönderir. Önce güvercin bir şey getirmeden geri döner, yedi gün sonra Nuh güvercini tekrar gönderir. Güvercin, ağzında zeytin dalıyla geri döner. Nuh Peygamber için zeytin dalı, tufanın son erdiği müjdesidir. Güvercinin getirdiği zeytin dalı, tanrı ve insan arasında kurulan barışın ve ümidin simgesi olur. Aynı zamanda, tufana direnen ağaç olduğu için, ölümsüzlüğün de simgesi olur.

Tevrat'ta, vaftiz için yağın nasıl hazırlanması gerektiği anlatılır. Bununla birlikte Hz. Davut zeytini, doğru ve düzgün insana benzetmiştir. Eski Ahit'te zeytinyağı, bolluk ve refahın sembolü olarak görülmüştür. Samiler'in zeytinyağını günlük yaşamlarında kullandıklarına dair bilgiler Eski Ahit'te yer almaktadır. Eski Ahit'te hakkaniyet ve doğruluk anlatılırken zeytine vurgu yapılmış ve kutsal ağacın erdemine dikkat çekilmiştir (Kutsal Kitap, 2018).

İncil'de zeytinin kutsallığından bahsedilmektedir. Hz. İsa çilesini tamamlayıp gökyüzüne, Kudüs'te bulunan Zeytin Dağı'nda yükselmiştir. Zeytin Dağı'nda bulunan sekiz büyük zeytin ağacının, Hz. İsa'nın çarmıha gerilişine tanıklık ettiğine ve zeytinin Hz. İsa'nın gözyaşı olduğuna inanılır (Ünsal, 2021). Hıristiyanlar zeytini, barış ve talihin sembolü olarak kabul etmişlerdir. Elçiler, barış haberini zeytin dalıyla verirlerdi.

ANADOLU KÜLTÜRÜNDE ZEYTİN

Kökeni tarih öncesine dayanan zeytin ağacının, kaç yıldır yeryüzünde olduğu konusunda tarihçiler, arkeologlar ve arkeo-botanikçiler arasında görüş birliği sağlanamamıştır. Yapılan araştırmalar, zeytinin varlığının yaklaşık olarak, 50.000 yıl öncesine dayandığını göstermiştir (Efe vd., 2013). Yapılan araştırmalar sonucunda; İspanya, İtalya Mongardio, Yunanistan Peloponez, Santorini Adası, İsrail, Kıbrıs ve Kuzey Afrika'da ortaya çıkan fosil ve çekirdek kalıntıları, günümüzden bir milyon yıl önce, üçüncü jeolojik zamanda Akdeniz'de zeytin ağacının bulunduğunu göstermiştir (Eryılmaz, 2020). Zeytinin atası olarak kabul edilen yabani zeytin ağacı, ilk olarak Anadolu'da ortaya çıkmıştır. Anadolu'nun güney, güneybatı ve batı bölgelerinde yabani zeytin ormanlarının varlığının bilinmesi, zeytinin anayurdunun Anadolu olduğu düşüncesini güçlendirmiştir (Ünsal, 2021).

Tarih öncesi dönemlerde zeytinin ilk kültüre alındığı yer Anadolu'dur. Anadolu'da zeytin yetiştiriciliği 7.000 yıl önce başlamış ve bu topraklardan bütün dünyaya yayılmıştır. Mersin Yumuktepe kazılarında kömürleşmiş şekilde bulunan zeytin, incir ve badem çekirdeklerinden, Neolitik dönemden itibaren Anadolu'da zeytinin yetiştirildiği anlaşılmaktadır (Efe vd., 2013). Neolitik Dönem sonlarında, Mersin, Maraş, Hatay, Mardin, Suriye'nin kuzeyinin de dahil olduğu bölgede zeytinin, kültüre alındığı düşünülmektedir (Eryılmaz, 2020). Fosiller üzerinde yapılan çalışmalarda, yabancı zeytinin on binlerce yıldır Anadolu'da yetiştiği ortaya çıkmıştır. (Efe vd., 2013). Ünlü botanikçiler Augustin Pyramus de Candolle ve oğlu Alphonse Louis Pierre Pyrame de Candolle, zeytinin, Anadolu'dan Yunanistan'a yayıldığını açıklamıştır (Eryılmaz, 2020). Uluslararası saygınlığı olan Dünya Zeytin Ansiklopedisi yazarı Jose M. Blazquez, zeytin yetiştiriciliğinin yaklaşık olarak 6000 yıl önce Anadolu'da başladığını savunmuştur (Ünsal, 2021).

İzmir Urla'da, Ankara Üniversitesinden Hayati Erkenal yönetiminde yapılan Limantepe Höyüğü kazılarında, M.Ö 3000-2000 tarihine ait zeytinyağı elde etmeye yönelik gereçler (öğütme taşları, zeytin tanelerini ezme için kullanılan küçük el havanları, zeytinyağını karasudan ayırtmaya yarayan toprak kaplar), zeytinyağı işliği ve daha sonraki dönemlere ait zeytinyağı depoları bulunmuştur (Ünsal, 2021). Urla'da İonların M.Ö onuncu yüzyılda kurdukları Antik Klazomenai kalıntıları arasında, M.Ö. 6. yüzyıldan kaldığı tahmin edilen önemli bir zeytinyağı işliği ortaya çıkmıştır. İonya kıyıları ve adaları zeytinyağının önemli beşiği olmuştur. Anadolu'da M.Ö. 2000-1200'lerde Kilikya Ovası'nda (Çukurova) zeytincilik yapıldığı Hitit metinlerinden anlaşılmıştır (Ünsal, 2021).

50.000 yıldır insanlığa hizmet eden zeytin, Anadolu kültüründe önemli role sahiptir. Anadolu kültürünün her alanında kullanılan zeytini; Anadolu ezgilerinde, şiirlerde, türkülerde, manilerde, çocuk oyunlarında, mimaride, süslemelerde, halılarda, ağaç oymalarında, paralarda, mezar taşlarında görmek mümkündür. Zeytin bir ağaç olmanın yanında, önemli bir kültür sembolüdür (Erdal vd., 2020). Yapılan araştırmalar sonucunda, Anadolu kültüründe zeytin ve zeytinyağının, dini ritüellerde kullanıldığı görülmüştür. İslam ve Anadolu kültüründe zeytin, cennetin meyvesidir. Ayrıca zeytin, birçok hastalığın tedavisinde de kullanılmıştır.

ZEYTİN AĞACI: TARİHTEN GELEN ÖNEMİ IŞIĞINDA TÜRKİYE VE DÜNYA'DA KORUNMASININ ULUSLARARASI ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA ÖNEMİ

HİTİT METİNLERİNDE ZEYTİN

Anadolu'nun tarihi hakkındaki ilk belgelere, Hitit Devleti Dönemi'ne ait çivi yazılı tabletler aracılığıyla ulaşılmaktadır. Zengin bitki çeşitliliğine sahip Anadolu'da yaşamış olan Hititliler, kullandıkları bitkilerin adlarını metinlerine yazmışlardır. Anadolu'da Hitit şehirlerinde yapılan kazılarda mitoloji, din, tıp, eczacılık, hukuk, büyü ve fal ile ilgili metinlere rastlanmıştır. Hititlerin yaşadığı dönemde, Anadolu'da yetişen bitkilerin isimlerini, bu metinlerde görebilmekteyiz (Ünar vd.,2021). Anadolu'da Kilikya Ovası'nda zeytin yetiştiriciliği yapıldığına dair verilere Hitit metinlerinde rastlanmıştır.

Günümüzden 6000 yıl önce Mezopotamya'da ıslah edilmeye başlayan zeytin ağacı, günümüzden 4000 yıl önce Anadolu'da kültür altına alınmış ve günlük besin listesinde yerini almıştır. Fenikeli tüccarların zeytin ve zeytinyağı ticareti yapmalarıyla, zeytin ağacı Akdeniz kültürüne yayılmaya başlamıştır.

Hitit tabletlerinde, zeytin ağacının, doğum ritüelinde kullanıldığına dair metinlere rastlanmıştır. Doğum sırasında, dini amaçla kullanılan sedir ağacının yanında, zeytin ağacının da kullanıldığı Hitit tabletlerinde anlatılmıştır. Hititli rahipler ve doktorlar tarafından kullanılan zeytin ağacının, arındırıcı özelliğe sahip olduğu düşünülüyordu. Ayrıca Hititliler zeytin ağacını, benzetme büyüsünde de kullanmışlardır. Zeytin ağacı ve onun meyvesi hakkındaki bilgiler, benzetme büyüsünde yazmaktadır. Metinde yazan bilgilere göre, Hititliler zeytinin yağını çıkarıp, bu yağ ritüellerde kullanmışlardır. Hititliler, tanrılarının da insanlar gibi özelliklere sahip olduğunu düşünüyorlardı. Kendilerini terk eden tanrılarını geri çağırabilmek için, yakarma ritüelleri yapmışlardır. Bu ritüellerde tanrılarını memnun edebilmek için, ayin masası üzerinde zeytin ve zeytinyağı buldurmışlardır. Hititliler zeytini, aile içi kavgaları engelleyebilmek için yaptıkları büyü ritüellerinde de kullanmışlardır. Aile içinde huzurun sağlanması ve kavgaların durdurulması amacıyla kullanılmıştır. Hitit metinlerinde ritüellerde zeytin ve zeytinyağının kullanılması, bu ürünlerin önemini göstermektedir (Ünar vd., 2021).

Hititlerin temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanmaktaydı. Bundan dolayı, Hitit kanunlarında yer alan maddelerin bir kısmı tarımla ilişkili maddelerdi.

BİZANS VE OSMANLI

Osmanlı Sarayı'na ve İstanbul'a zeytin ve zeytinyağı Midilli, Girit, Peloponez, Kalamata ve Edremit'ten getirtiliyordu. İstanbul'a zeytinyağı genellikle aydınlanma, tersane ve deri işlerinde kullanılmak için getirtiliyordu. 15. ve 16. yüzyıllarda İstanbul'da zeytin bulunmasına rağmen, zeytin ve zeytinyağı, Ortodoks Hıristiyanlar tarafından kullanılıyordu. O dönemde zeytinyağı, aydınlatma amaçlı kandillerde, sarayın, camilerin, zengin insanların aydınlatılmasında, sabun ve ilaç yapımında, deri eşyalarda, makinelerin yağlanması için kullanılıyordu. Osmanlı saray mutfağında, tereyağına kıyasla zeytinyağı az kullanılırdı (Eryılmaz, 2020).

1839 yılında Tanzimat Fermanı ilan edilince, modernleşme adımlarına ilaveten, tarımsal alanda da, çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 1880 yılında Ziraat Odaları'nın kurulmasıyla, tarımda bilimsel ve teknik eğitimler üzerinde duruldu. Avrupa ülkelerinin Osmanlı tarım ürünlerine gereksinim duymasıyla, zeytine olan talep de artmıştır. Bunun sonucunda, zeytinlik alanlar için teşvikler yapılmıştır. Ticari değeri fazla olan ürünlerin üretiminin artması için, geçici vergi muafiyetleri yapılmıştır. 1850 yılında, zeytinlik yapanlara, 25 yıl vergi muafiyeti getirilmiştir (Eryılmaz, 2020).

ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE ZEYTİN VE ZEYTİNYAĞI

Zeytin hukukunun Türkiye'deki gelişimine bakıldığında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun hemen ardından yönetim, zeytinciliğin geliştirilmesi için büyük çabalar göstermiştir. Türkiye'de, zeytin ve zeytinyağı üretiminin, ticaretinin artması amacıyla, bazı kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönemde, zeytin üretimini daha verimli hale getirebilmek için kanun tasarıları hazırlanmıştır.

1927 yılında Cumhuriyet yönetimi, "Zeytincilik Kanunu Lahiyası" çıkarmıştır. Zeytincilik Kanunu Lahiyası'nın çıkarılmasıyla birlikte, zeytinciliğin geliştirilmesi ve zeytin ağacı dikilmesi ile ilgili alınması gereken önlemler belirlenmiştir. Bu kanunla devlet politikası olarak zeytinciliğe sahip çıkmıştır (Çimen, 2021). 1923-1931 yılları arasında, devletçilik politikası kapsamında korumacı bir ekonomik politika belirlenip, uygulamaya konmuştur.

ZEYTİN AĞACI: TARİHTEN GELEN ÖNEMİ IŞIĞINDA TÜRKİYE VE DÜNYA'DA KORUNMASININ ULUSLARARASI ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA ÖNEMİ

Mustafa Kemal Atatürk 1929 yılında, Yalova Millet Çiftliği'ni ziyaret etmiştir. Zeytinciliğin kalkındırılması, çiftliğin ıslahı ve modernleştirilmesine önem vermiştir. Çiftlikte verimi düşük olan dört bin zeytin ağacı verimli hale gelmiştir. İtalya'daki Pietro Dacini Fidanlığı'ndan altı bin zeytin fidanı getirtilmiştir (Eryılmaz, 2020). 1929 yılında, Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu çıkmıştır. Bu kanunun amacı, tarımsal üretimin düzene girmesi ve kırsal kesimin kalkınmasıdır. Bu dönemde, Zeytincilik Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle, Mustafa Kemal Atatürk, zeytinciliğin teşvik edilmesiyle ilgili önemli bir adım atmıştır (Yıldırı Kocabaş, 2018).

Atatürk Dönemi'nde, zeytinin verimli üretiminin teşvik edilmesi için önemli çalışmalar yapılmıştır. Yabancı zeytin ağaçlarının verimli hale getirilmesi için, uzman kişilerden oluşan bir komisyon kurulmuştur. Zeytin ağaçlarından alınacak verimin artması ve üreticileri bilgilendirmek amacıyla, İtalya'dan Signor Nello Pentiti'nin davet edilmesi ve istihdamı 1931 yılında, Bakanlar Kurulunca kararlaştırılmıştır (Yurtoğlu, 2021). Mustafa Kemal Atatürk, köylünün her alanda eğitilmesini istemiştir. Zeytincilikle uğraşan köylerde çeşitli kurslar verilmiştir. Bu gelişmelerden sonra, Tarımda Tedrisat'ı İslahat Kanunu çıkmıştır. Bu kanun kapsamında, Avrupa'ya gönderilecek ziraatçıların en başında zeytinciler bulunmaktadır. "Zeytinciliğin İslahı ve Yabancıların Aşılattırılması" hakkındaki kanun, 1937 yılında çıkmıştır. İzmir Bornova'da 1937 yılında, fidan üretiminin yapılabilmesi amacıyla, Zeytincilik İstasyonu kurulmuştur. 1950 yılında, Zeytincilik İstasyonu, Zeytincilik Enstitüsü'ne dönüşmüş ve 1971 yılında, Zeytincilik Araştırmaları Enstitüsü adını almıştır (Yıldırı Kocabaş, 2018).

Atatürk Dönemi'nde zeytinyağı arıtım tesislerine önem verilmiş ve doğal afetlerden etkilenen zeytin üreticilerinin borçlarının ertelenmesi için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Atatürk Dönemi'nde, zeytin ve zeytinyağının ticaretine de önem verilmiştir (Yurtoğlu, 2021). Kanuni düzenlemeler sayesinde, ülkede yapılan zeytin ve zeytinyağı üretimi daha verimli bir hale gelerek, ekonomik kalkınmaya destek olmuştur.

GÜNÜMÜZDE ZEYTİN AĞACI'NIN ÖNEMİ VE KORUNMASI

DÜNYA'DA ZEYTİN AĞACI

Dünya'da zeytin üretiminin yüzde 97'si Akdeniz ülkelerinde yapılmaktadır. Dünya'da zeytinyağı üretiminin yüzde 98.1'i ve zeytinyağı tüketiminin yüzde 87.7'si de, Akdeniz ülkelerinde yapılmaktadır (Ünsal, 2021). Akdeniz ülkeleri toplam Dünya rekoltasının yüzde 90-95'ini üretmektedir. Dünya'da zeytinyağı üretiminde ilk üç sırayı; İtalya, İspanya ve Yunanistan korumaktadır. Türkiye Dünya'da zeytinyağı üretiminde, ilk yedide yer almaktadır. Türkiye sofralık zeytin üretiminde, ilk dört ülke arasında yer almaktadır. Bu ülkeler; İspanya, Mısır, Türkiye ve Cezayir'dir (Eryılmaz, 2020).

Dünya'daki zeytin ile ilgili en önemli uluslararası kuruluşlardan biri, Uluslararası Zeytin Konseyi'dir (*The International Olive Council- IOC*). Uluslararası Zeytin Konseyi'nin, 1956 yılında Madrid'de, Birleşmiş Milletlerin himayesinde kurulmasına karar verilmiştir. Merkezi Madrid'de olan Uluslararası Zeytin Konseyi, 1959 yılından beri faaliyetlerine devam etmektedir. 1959 yılından bugüne kadar, Uluslararası Zeytinyağı ve Sofralık Zeytin Anlaşması'nın idaresinden sorumlu, Birleşmiş Milletlerin çatısı altında yer alan, uluslararası bir kuruluştur (internationaloliveoil.org, 2023). Uluslararası Zeytin Konseyi, Dünya'da zeytinyağının tanıtımı ve dünyada zeytinyağı tüketiminin yaygınlaşmasında büyük rol oynamıştır. Avrupa Birliği de, Uluslararası Zeytin Konseyi'ne (IOC) üyedir (Avrupa Birliği, 2023). Bu kapsamda, kendi standartlarının da Uluslararası Zeytin Konseyi'nin kurallarıyla uyumlu olmasına önem vermektedir. Avrupa Birliği'nin yıllardır uyguladığı Ortak Tarım Politikası (*Common Agricultural Policy - CAP*) ile zeytin üreticileri gibi birçok tarımsal sektördeki üreticiler ve tarım arazileri, çeşitli destek ve teşviklerle korunmaktadır.

Türkiye'nin üye olduğu uluslararası kuruluşlardan biri de Avrupa Konseyi'dir. Avrupa Konseyi, 2000 yılında Avrupa Peyzaj Konvansiyonu'nu imzalamıştır. Avrupa Peyzaj Konvansiyonu, Avrupa ülkelerinin peyzajlarının korunmasını, yönetimini ve planlanmasını teşvik etmektedir

ZEYTİN AĞACI: TARİHTEN GELEN ÖNEMİ IŞIĞINDA TÜRKİYE VE DÜNYA'DA KORUNMASININ ULUSLARARASI ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA ÖNEMİ

(Avrupa Peyzaj Konvansiyonu, 2000). Ayrıca Avrupa Peyzaj Konvansiyonu'nun amacı, peyzaj ile ilişkili konularda, uluslararası iş birliğinin organize edilmesidir. Akdeniz peyzajının ve makilik alanların tipik özelliği olan zeytinlikler de bu konvansiyonun kapsamı içindedir.

Zeytin gibi tarımsal değeri olan özel bitkilerin çoğu, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (*Food and Agriculture Organisation- FAO*) sözleşmesine uyumludur (Montilon vd., 2023). 1951 yılında, BM FAO'ya üye ülkelerin önemli bir kısmı, Uluslararası Bitkilerin Korunmasına Yönelik Konvansiyonu (*The International Convention for the Protection of Plants - IPPC*) imzalamıştır. Bu konvansiyon, Kasım 1997'de yeniden gözden geçirilmiştir (MacLeod vd. 2010). 1997 yılında, 183 ülke tarafından imzalanan bu konvansiyon, tarım ürünlerinin korunmasına yönelik, en önemli uluslararası çok taraflı anlaşmalardan biridir.

Zeytinlik alanların, Dünya çapında insanlığın ortak değerleri arasında yer alması, geçmişten günümüze kadar zeytinin, farklı medeniyetlerde barışın sembolü olması ve zeytinlik alanların korunmasına dikkat çekebilmek için, 26 Kasım, Dünya Zeytin Ağacı Günü ilan edilmiştir. 2019 yılında, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO'nun (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization - UNESCO*) Genel Kurulunda, her yıl 26 Kasım'ın, Dünya Zeytin Ağacı Günü olarak kutlanacağı ilan edilmiştir (UNESCO, 2023). Dünya Zeytin Ağacı Günü kapsamında, her yıl düzenlenecek etkinliklerin amacı, insanlığın ortak mirası olan zeytin ağaçlarının korunması hakkında farkındalık yaratmaktır.

İspanya, İtalya, Yunanistan ve Türkiye gibi Akdeniz ülkelerinde, ülkelerin kültürü ve ekonomisi için zeytinlikler büyük öneme sahiptir. Akdeniz boyunca ve Dünya'nın birçok Akdeniz tipi iklime sahip bölgelerinde zeytin yetiştiriciliği mevcuttur ve bu ülkeler, Uluslararası Zeytin Konseyi'nde temsil edilmişlerdir. Bu araştırmada, en büyük üretici ve Avrupa Birliği üyesi bir ülke olan İspanya'nın güneyi ile, Avrupa Birliği üyesi olmayan, bağımsızlığını nispeten yeni elde etmiş, küçük bir Balkan ülkesi olan Karadağ ve son olarak da Türkiye incelenmiştir.

İSPANYA

Zeytin ağacının ticari değerinden dolayı, bu tarım ürününe önem veren ülkelerin başında İspanya gelmektedir. İspanya'da zeytinlik alanların sayısı, gün geçtikçe artmaktadır. İspanya'da yerel üreticiler, çeşitli Avrupa Birliği politikaları ve yerel politikalar ile desteklenmişlerdir. Daha verimli olan tarımsal uygulama sistemleri de teşvik edilmiştir. Bunun sonucunda İspanya'da, tahıl yerine zeytinlik alanlar genişlemiştir (Guzman vd., 2022). Örneğin İspanya'da Cordoba Bölgesinde, 2005-2018 yılları arası zeytinlik alanlar iki katına çıkmıştır. Cordoba'nın 'Campina 'olarak adlandırılan kırsal bölgelerinde, 13 yıl içinde zeytinlik alanlar, 7997,8 Hektarlık (ha.) alandan 16.447,6 hektarlık alana çıkmıştır.

Cordoba'da eski dönemlerden kalan ve yeni gelişen zeytinlik alanların önemli bir bölümü, yağmur suyundan elde edilen sularla sulanmaktadır (Guzman vd., 2022). Zeytinlik ve makilik alanlar, kuraklık ve ardından gelen ani yağışlar nedeniyle, erozyon tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Gomez (2017)'e göre örtücü bitkilerin zeytinlik alanlarda kullanılması, zeytinlik alanlarda erozyonla mücadele edebilmek uygulanabilecek çözümlerden biridir. Bu ve benzer uygulama seçenekleri, gelecekte zeytinlik alanlarda çevre koruma, etkin su yönetimi ve erozyonla mücadele için göz önünde bulundurulmalıdır.

KARADAĞ

Karadağ Cumhuriyeti (Avrupa'da yaygın olarak kullanılan ismiyle Montenegro), en son bağımsızlığını ilan eden eski Yugoslav Cumhuriyetidir. 2006 yılına kadar, Sırbistan ile birlikte bir federasyon olan Karadağ, 2006 yılında, referandum sonrası Sırbistan ve Karadağ Devlet Birliği'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Karadağ 2017 yılında, Kuzey Atlantik İttifakı'na yani NATO'ya üye olmuştur. Karadağ'ın Avrupa Birliği'ne üyelik süreci de halen devam etmektedir (Dışişleri Bakanlığı, 2023). Dolayısıyla, henüz genç bir cumhuriyet olan Karadağ'ın tarım politikalarına göz atmakta fayda vardır. Tarım, bankacılık ve turizm gibi hizmet sektörüne dayalı bir ekonomisi olan Karadağ (Montenegro), tarihi peyzajının ve zeytin ağaçlarının, zararlı hastalıklardan korunmasına önem vermektedir. Karadağ'daki zeytin üreticilerinin büyük çoğunluğu, geleneksel yöntemlerle üretim yapan aile işletmeleridir. Karadağ'da

ZEYTİN AĞACI: TARİHTEN GELEN ÖNEMİ IŞIĞINDA TÜRKİYE VE DÜNYA'DA KORUNMASININ ULUSLARARASI ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA ÖNEMİ

yasayla korunmakta olan bazı anıt ağaçlar bulunmaktadır. 2000 yaşından fazla olduğuna inanılan, Bar Bölgesi'ndeki Eski Zeytinlik ve Budva Bölgesi'ndeki 'Veljamaslina - Büyük Zeytinlik' gibi örneklere rastlanmaktadır (Lazarovic vd, 2014).

TÜRKİYE'DE ZEYTİN

Türkiye'de zeytin, tarihi, kültürel ve ekonomik anlamda büyük öneme sahip bir tarımsal üründür. Türkiye, Dünya'nın önemli zeytin üreticilerinden biridir. Türkiye'nin önemli tarım ürünlerinden biri olan zeytin hem sofralık, hem de yağlık işlenebilmesi nedeniyle, gıda piyasası için değerli bir tarım ürünüdür.

Türkiye'de zeytin üretimi Marmara, Güney Ege, Körfez, Kıyı ve Doğu Akdeniz, Gediz, Doğu Karadeniz olmak üzere altı bölgede yapılmaktadır. Türkiye'de, 2005-2013 yılları arasında destekleme ve tahsis etme çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar sayesinde, zeytin ağaç varlığında ciddi anlamda artış meydana gelmiş ve ağaç sayısı, yaklaşık olarak 180 milyona çıkmıştır (Çimen, 2021).

Türkiye, 1963 yılında Uluslararası Zeytin Konseyi'ne üye olmuştur. Türkiye 1998 yılında, siyasi nedenlerden dolayı Uluslararası Zeytin Konseyi'nden ayrılmıştır. Türkiye'nin Uluslararası Zeytin Konseyi'ne üyeliği, 2010 yılında tekrar kabul edilmiştir (Eryılmaz, 2020).

Türkiye'de zeytin ağacı, 3573 sayılı Zeytinciliğin Islahı ve Yabanilerinin Aşılattırılması Hakkında Kanun (Zeytin Kanunu) ile korunmaktadır (T.C. Resmi Gazete, 1939). Bugün Zeytin Kanunu, Türkiye'deki herhangi bir ağaca yönelik ilk kanun olarak yürürlüktedir. Zeytin Kanunu, 1939 yılında yürürlüğe girmiş, 1995 ve 2008 yıllarında revize edilip son haline getirilmiştir. 3573 sayılı Zeytin Kanunu'nda 1995 yılında, 4086 sayılı kanun ile bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu kanunun en önemli ve günümüzde güncelliğini koruyarak en çok tartışılan 20. maddesi: "Zeytinlik sahaları içinde ve bu sahalara en az 3 kilometre mesafede zeytinyağı fabrikası hariç zeytinliklerin vegetatif ve generatif gelişmesine mani olacak kimyevi atık bırakan, toz ve duman çıkaran tesis yapılamaz ve işletilemez." Zeytinyağı fabrikaları ile küçük ölçekli tarımsal sanayi işletmelerinin yapımı ve işletilmesi, Tarım ve Orman Bakanlığı'nın (O zamanki adıyla

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı iznine tabi tutulmuştur (Lexpera, 2023).

3573 sayılı Zeytin Kanunu'nda 2008 yılında, 5728 sayılı kanun ile yapılan değişiklikle; Mevcut kanunda tanımlanmış ceza bedelleri, günün şartlarına uygun olarak yeniden güncellenmiş: İzinsiz ağaç kesenlere, ağaç başına 60TL idari para cezası kesileceği hükmedilmiştir.

Zeytin hukuku kapsamında önemli olan düzenlemelerden biri de Zeytinciliğin Islahı Yabanilerinin Aşılattırılmasına Dair Yönetmeliktir. Bu yönetmeliğin amacı; ekolojik olarak uygun olan bölgelerde, zeytin yetiştiriciliğine elverişli olan alanlarda zeytinlik kurulmasını sağlamak, mevcut zeytinliklerdeki ürünlerin miktar ve kalitesini arttırmak, sofralık zeytin ve zeytinyağı işletmelerindeki teknolojik yapıyı, günün koşullarına adapte etmek, birim alandaki verimi arttırmak. Zeytin hukuku açısından yapılan önemli düzenlemeler arasında, Ulusal Zeytin ve Zeytinyağı Konseyi Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik ve Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, Zeytin Hastalık ve Zararlıları ile Mücadele Birliklerinin Kuruluş ve Çalışma Esaslarına Dair Yönetmelik vardır (Çimen, 2021).

SONUÇ

Akdeniz ikliminde yetişen zeytin ağacı ve meyvesi, geçmişte yaşamış birçok medeniyet tarafından çeşitli alanlarda kullanılmıştır. Zeytin geçmişten günümüze kadar, farklı medeniyetlerin kültüründe önemli bir role sahip olmuştur. Türkiye'de de tarihi, kültürel ve ekonomik açıdan büyük öneme sahip olan zeytincilik kültürü, korunmalı ve sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye, ekonomik açıdan kalkınabilmek ve işsizlik sorununun önüne geçebilmek için, enerji, sanayi, turizm, inşaat sektörlerine yatırım yapmaktadır. Maalesef söz konusu yatırımlar ile zeytinlik alanlar (zeytinlik alanların korunması) karşı karşıya gelmektedir ve kamu yararı gerekçesiyle, zeytinin ikinci plana düştüğü görülmektedir. Buna ilaveten; Türkiye'de kentleşmenin plansız şekilde gerçekleşmesi, tarım alanları ve turizm bölgelerinin imara açılması gibi nedenler de gözetilen menfaat dengesinde zeytinin ikinci plana atılmasına ve zeytinin korunabilmesi açısından geri dönüşü olmayan sonuçlara neden olmaktadır.

ZEYTİN AĞACI: TARİHTEN GELEN ÖNEMİ IŞIĞINDA TÜRKİYE VE DÜNYA'DA KORUNMASININ ULUSLARARASI ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA ÖNEMİ

Son yıllarda Türkiye'nin Uluslararası Zeytin Konseyi'nde aktif olması, zeytin ve zeytinyağının tanıtımında Ulusal Zeytin ve Zeytinyağı Konseyi (UZZK) ile İzmir Ticaret Borsası'nın iş birliği yapması ve Dünya Zeytin Günü'nün çeşitli etkinliklerle İzmir'de kutlanması Türkiye'de yaşanan olumlu gelişmelerdir (Eryılmaz, 2020).

Ayrıca Türkiye, AB üyeliğine aday bir ülke olarak, Yeşil Mutabakat ve AB politikalarıyla uyumlu hareket etmelidir.

İzmir Urla'da, Komili tarafından desteklenen Antik Klazomenai Projesi gibi, zeytin ve zeytinyağı kültürünün önemli olduğu başka bölgelerimizde de benzer projeler geliştirilmelidir. Başka bölgelerdeki tarihi kalıntılarda bulunan yağ işlikleri değerlendirilmeli. Başka bölgelerde terk edilmiş halde bulunan eski yağhane ve zeytinyağı fabrikaları restore edilerek, geçmişteki zeytincilik kültürümüz yaşatılmalıdır. Türkiye'de zeytincilik kültürümüzün yaşatılabilmesi açısından, yaşanan olumlu gelişmelerden biri de, Zeytin ve Zeytinyağı Müzeleri'dir. Türkiye'de zeytin ve zeytinyağı müzelerinin son yıllarda artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu müzelerde, zeytincilik ile ilgili etnografik eşyalar ve zeytinyağı üretim teknolojileri sergilenmektedir. Örneğin Edremit'te, Evren Ertür Zeytinyağı Müzesi, bir zeytinyağı firması tarafından kurulmuş olup, özellikle üretim teknolojileri üzerine vurgular yapmaktadır. Ürünlerin satışını içeren müze dükkânları da zeytinyağı müzelerinde gözlemlenmeye başlayan bir yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır (Gür, 2017). Zeytin ve zeytinyağı müzeleri, ülkemizde hem zeytincilik kültürümüzün korunup, sürdürülebilirliğinin sağlanmasına, hem de yörenin kalkınmasına fayda sağlayacaktır. Türkiye'de zeytinciliğin yapıldığı başka bölgelerde de benzer projeler geliştirilmelidir.

Türkiye'de zeytin ile ilgili sivil toplum kuruluşları hızla gelişim göstermektedir. Zeytin Dostu Derneği, Türkiye'de zeytinyağı sektörünün en eski ve güçlü sivil toplum kuruluşudur. Zeytin Dostu Derneği çeşitli eğitim ve etkinlikler düzenlemektedir. Zeytinyağı Farkındalık ve Tadım Eğitimi düzenlenen etkinliklerden biridir (zeytindostu.org.tr). Ayrıca TEMA, İzmir Karaburun'da Zeytin Okulu, Zeytin Derneği, İzmir'de Butik Zeytin ve Zeytinyağcılar Derneği bulunmaktadır. Geçmişten gelen zeytin ve zeytinyağı kültürümüzün tanıtılıp, korunmasında sivil toplum kuruluşları önemli bir role sahiptir.

Türkiye'de kültürel özelliklerimizin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve yerel halkın kalkınması için çeşitli festivaller düzenlenmektedir. Tarımsal kalkınmanın desteklenmesi amacıyla düzenlenen festivallerden biri de, Urla Zeytin Hasat Festivali'dir. Urla Zeytin Hasat'ı Festivali'nin amacı, yerel halkın kalkınması ve geçmişten gelen değerlerimizin tanıtılıp, gelecek nesillere aktarılmasıdır. Tarihte bilinen ilk zeytinyağı işliğinin Urla'da bulunması, festivale anlam kazandırmaktadır. Festival kapsamında, yemek yarışmaları ve sabun yapım atölyeleri bulunmaktadır. Buna ilaveten, Urla'da verilecek Zeytin Hasadı Eğitimleri ile, Urla'da kaliteli zeytinyağı üretilmesi hedeflenmiştir. Türkiye'de zeytinciliğin yapıldığı başka bölgelerde de benzer eğitimler yapılmalı, zeytincilik kültürü benzer uluslararası festivaller yoluyla yaşatılmalıdır.

ZEYTİN AĞACI: TARİHTEN GELEN ÖNEMİ IŞIĞINDA TÜRKİYE VE DÜNYA'DA KORUNMASININ ULUSLARARASI ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA ÖNEMİ

KAYNAKÇA

Avrupa Birliği: https://agriculture.ec.europa.eu/farming/crop-productions-and-plant-based-products/olive-oil_en (Erişim Tarihi: 07.07.2023).

Avrupa Konseyi Peyzaj Konvansiyonu, 2000 (Council of Europe, 2000; European Landscape Convention). <https://www.coe.int/en/web/landscape> (Erişim Tarihi: 7.7.2023).

Birleşmiş Milletler Türkiye: 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (Sustainable Development Goals - SDGs). <https://turkiye.un.org/tr/sdgs> (Erişim Tarihi: 9.7.2023).

BUZAN, B., WÆVER, O., & de Wild, J. (1998). Security: a new framework for analysis. Lynne Rienner Publishers.

ÇİMEN, A. O. "ZEYTİN HUKUKU." Tarım Hukuku Derneği, (2021). <https://www.tarimhukuku.org/wp-content/uploads/2021/10/Zeytin-Hukuku.pdf>

DİRİÖZ, A. O. (2021) "AB Yeşil Mutabakat Kapsamında Yeşil Ekonomiye Dönüşüm Süreci, Türkiye-AB İlişkilerine Olası Etkilerinin Değerlendirilmesi." Uluslararası Suçlar ve Tarih 22 (2021): 107-130.

DİRİÖZ, A. O. (2020). Watering Down Tensions: The Role of Securitisation in Water Cooperation. 56-79. In Maghen, Liel, and Shira Kronich (Eds.). "Ensuring Water Security in the Middle East: Policy Implications 6 April 2020 | Policy Study | English." IEMed. Barcelona.

EFE, R. vd., (2013). Dünyada, Türkiye'de, Edremit Körfezi Çevresinde Zeytin ve Zeytinyağı, Edremit Belediyesi Yayınları, Balıkesir

ERDAL, G., vd., "Anadolu ve Türk Kültüründe Zeytin." Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi 3(9) (2020): 164-169.

ERHAT, A. (2007). Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul

ERYILMAZ, A. (2020) "Geçmişten Günümüze ZEYTİN ve ZEYTİNYAĞI; Dünya-Akdeniz-Türkiye," Kendi Yayını: Mart Matbaası.

ESTİN, C. ve LAPORTE H. (2002). Yunan ve Roma Mitolojisi, Tübitak Yayınları, Ankara

FRIEDMAN, T. L. (2000). The Lexus and the olive tree: Understanding globalization. Farrar, Straus and Giroux, New York: 2000.

FRÖHLICH, C. (2020). "Desecuritisation of Water as a Key for Water Diplomacy". 12-32. In Maghen, L. & Kronich, S. (Eds.). "Ensuring Water Security in the Middle East: Policy Implications 6 April 2020 | Policy Study | English." IEMed. Barcelona.

GÓMEZ, JOSÉ A. (2017) "Sustainability using covercrops in Mediterranean tree crops, olives and vines–Challenges and current knowledge." Hungarian Geographical Bulletin 1(66) : 13-28.

GRAVES, R. (2010) Yunan Mitleri, SAY Yayınları, İstanbul

Grimal, P. (2012). Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma, Kabalcı Yayınları, İstanbul

GUZMÁN, G., vd., (2022) "Expansion of olive orchards and their impact on the cultivation and landscape through a case study in the countryside of Cordoba (Spain)." Land Use Policy 116 (2022): 106065.

GÜR, B. (2017). Antik Çağ'da Zeytinyağı ve Günümüzde Zeytinyağı Müzeleri, History Studies 2(9), A Tribute To Prof. Dr. Ali BİRİNCİ, p. 139-155, June 2017

Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil) (2018), Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, Atıf yapılan yer: 52. Mezmur 7-8. Bölümler, 602.

LAZOVIĆ, B. vd., (2014). "Olive growing in Montenegro–current state and perspectives." IOBC-WPRS Bulletin 108 : 3-11. <https://doi.org/10.1007/s12571-010-0054-7>

Lexpera, "4086 3573 Sayılı Zeytinciliğin Islahı ve Yabanilerinin Aşılattırılması Hakkında Kanunun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi ve Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun":

ZEYTİN AĞACI: TARİHTEN GELEN ÖNEMİ IŞIĞINDA TÜRKİYE VE DÜNYA'DA KORUNMASININ ULUSLARARASI ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA ÖNEMİ

<https://www.lexpera.com.tr/resmi-gazete/metin/RG801Y1995N22221K4086/1/madde-5>(Erişim Tarihi:7.7.2023).

MACLEOD, A. vd., (2010). "Evolution of the international regulation of plant pests and challenges for future plant health." *FoodSec. 2*, 49–70. <https://doi.org/10.1007/s12571-010-0054-7>

MAESANO, G., vd., (2021). "Economic and Environmental Sustainability of Olive Production: A Case Study" *Agronomy 11(9)*, 1753. <https://doi.org/10.3390/agronomy11091753>

MONTILON, V., vd., (2023). "Phytosanitary Rules for the Movement of Olive (*Olea europaea* L.) Propagation Materialin to the European Union (EU)." *Plants 12(4)* (2023): 699. Doi: <https://doi.org/10.3390/plants12040699>

T.C. Resmi Gazete, 7 Şubat 1939, Sayı: 4126: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4126.pdf> (Erişim Tarihi: 07.07.2023)

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, Karadağ'ın Siyasi Görünümü: <https://www.mfa.gov.tr/karadag-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 8.7.2023).

Uluslararası Zeytin Konseyi (The International Olive Council – IOC): <https://www.internationaloliveoil.org/about-ioc/mission-basic-text/> (Erişim Tarihi: 07.07.2023)

Unesco World Olive Tree Day :<https://www.unesco.org/en/days/world-olive-tree> (Erişim: 07.07.2023)

ÜNSAL, A. (12. Baskı, 2021 - 1. Baskı, 2003). *Ölmez Ağacın Peşinde Türkiye’de Zeytin ve Zeytinyağı, Yapı Kredi yayınları, İstanbul*

ÜNAR, Ş. ve ÜNAR, A. (2021) "Hitit Dönemi Anadolu’sunda Zeytin Ağacı." *Asya Studies 5(16)*, 143-149. Doi: <https://doi.org/10.31455/asya.826003>

KOCABAŞ, Ö., (2016; 2018) "Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Tarihi," *Zeytinin Akdeniz’deki Yolculuğu Konferans Bildiriler Kitabı, İzmir Büyükşehir Belediyesi, 79-87, İzmir: 2016, 1. Baskı; 2018 2. Baskı.*

YURTOĞLU, N. (2021) "Atatürk Döneminde Türkiye'de Zeytin ve Zeytinyağı Politikası (1923-1938)." *History Studies* (13094688) 13(6)
<https://zeytindostu.org.tr/> (Erişim Tarihi: 13.07.2023)

ZEYTİN AĞACI: TARİHTEN GELEN ÖNEMİ IŞIĞINDA TÜRKİYE VE DÜNYA'DA KORUNMASININ ULUSLARARASI ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA ÖNEMİ

STRUCTURED ABSTRACT

Environmental problems such as natural disasters in the world have brought a new dimension to the concept of security and caused the concept of security to be discussed once more. International Organizations such as the United Nations (UN) have determined 17 Sustainable Development Goals (SDGs) to combat environmental problems and for a more sustainable world (UN Türkiye, 2023). Regional organizations such as the European Union (EU) have also prioritized the 'Green Deal' policy in order to combat climate change and to promote societies that are more sustainable and more friendly to the environment. In this context, in this research, the olive tree, which is the symbol of international peace, justice and fertility, is discussed.

From past to present, the olive tree has had an important place in the culture of different civilizations. This research consists of two main parts; in the first part, the importance of the olive tree in different civilizations in history is mentioned, and then in the second part, the protection and importance of the olive tree is mentioned.

In the historical process, the importance of olives in mythology and Anatolian culture is mentioned, and the place of olives in ancient Anatolian civilizations is discussed, starting with the role of olive and olive oils in ancient mythologies. Many different civilizations placed a symbolic importance to the olive branches, the olives, and the olive tree. Symbols of most notably peace, which is still the case in current international affairs with symbols of the olive branches and laurels. Other symbolisms in myths include prosperity, health, stability, justice, wisdom, nobility, intelligence, purity and other holy symbols.

Then, the importance of olives in Turkey during the Atatürk Period (Republican Period) was discussed. In the second part, the importance of the olive tree today and how it is protected is further mentioned. Leading international conventions and organizations related to olive cultivation in the world and in Europe are discussed in this research. After examining examples from different countries, the law protecting olive groves in Turkey was mentioned and in the light of this information, conclusions and recommendations were made.

This article particularly studies these symbols and importance to the olive in other periods. The first part after the symbolisms in myths, looks into the Roman period. In addition to the symbol, this was a period when Olive and Olive oil trade was a significant trade in the Ancient World. The following part looks into the significance in religious holy texts. Then the following part looks more closely to the symbols and importance in the Anatolian culture. The Roman empire was extending to a vast and diverse geography, and therefore the cultures differed. Thus, it is useful to look at the specific meaning in Anatolian culture, with influence from both the religious texts, economic values, as well as ancient myths. In light of ancient myths, the origins have been traced all the way back to the Hittites, one of the first known major civilizations and empires that were originally from Anatolia. Following a historical flashback to the Hittites, the rest of the first part assessed how olive and olive oils were significant for the other major empires in Anatolia, such as the Byzantine Empire, and the Ottoman Empire. The first historical part concludes with the significance in the early Turkish Republic's era under Atatürk.

The second major part of this article then takes a more comparative approach, in which several countries are compared to Türkiye. The first sub-part in the second part assesses some of the major international organizations and agreements which concern the olive oil, olive trade, the olive tree, and the protection of olive trees and agricultural olive orchards. The second sub-part particularly looks into how Spain is a significant country for international olive and olive oil. As an EU country, certain major trends of Spain are examined. The second country is a non-EU Balkan country, namely Montenegro. Montenegro is a small country and yet its experiences are valuable comparisons to what is being done or can be done in Türkiye as well. Finally, Türkiye is scrutinized as the third country in the end of the second part. The section on Türkiye is followed by the conclusions and recommendations made in this article.